

ВИВЧЕННЯ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ

Русяєва М.В.

ОБРАЗ ГОРГОНИ МЕДУЗИ ЗА ПАМ'ЯТКАМИ ТОРЕВТИКИ ІЗ СКІФСЬКИХ КҮРГАНІВ

В античному мистецтві зберіглося чимало зображень демонів і деяких божеств, які могли навіювати жах, а тому найчастіше мали магічний захисний характер. Серед них особливою популярністю користувався образ Горгони Медузи.

Відомі дві міфологічні версії про Медузу. Одна з них викладена Аполлодором у "Міфологічній бібліотеці" і в "Схоліях" Аполлонія Родоського. Згідно з ними, на далекому заході жили три сестри горгони — Стено (Сильна), Евріала (Далекострибаюча) і Медуза (Володарка). Останню з них, яка була смертною, вбив Персей, відтявши їй голову. Він подарував її для егіди Афіні як апотропей, бо вона мала величезну магічну силу: кожен, хто погляне на неї, обертався на каміння. Іншу версію міфа про Медузу навів Павсаній, згідно з якою вона царювала над народом, що жив навколо озера Трітоніди в Лівії, і займалась мисливством.

Отже в міфології давніх греків образ Медузи не був сталим. Він поступово трансформувався зі злого архаїчного страховиська в жінку-царицю, що знайшло відтворення і в пам'ятках мистецтва. Проте найчастіше горгон зображали на повний зріст як крилатих істот з великими головами, висолопленими язиками, вишкіреними зубами, зі зміями на голові або на тулубі. І тільки Медузу показували у вигляді голови з подібними ознаками.

Починаючи з архаїчної доби деякі вироби з зображенням Медузи завозились в античні міста Північного Причорномор'я, а також потрапляли в середовище кочових

племен. Це прикраси воїнського обладунку і костюму, кінська вузда, посуд і предмети культу з дорогоцінних металів та кераміки. Невдовзі причорноморські греки і самі почали виготовлювати різні речі з зображенням Медузи, основна частина яких (різноманітні платівки), можливо, спеціально призначались для номадів. Великого розповсюдження серед останніх набули також зображення крилатого коня Пегаса — сина Горгони Медузи від Посейдона, який сприймався кочовиками як символ скіфського Степу.

Найбільш ранні вироби — ритон та дзеркало з фігурою Медузи — в Північному Причорномор'ї знайдено в Келермеських курганах останньої чверті VII — поч. VI ст. до н.е. Стилізована фігура Медузи в позі колінопреклошеного бігу показана на невеликій золотій пластині VI ст. з кургану Шахан на Кубані. Всі вони мають одну пару крил і виступають в ролі Володарки звірів, тримаючи в руках грифонів, птахів чи пантер. З кургану біля села Мартоноші на Херсонщині походять фрагменти бронзового кратера останньої чверті VI ст. з фігурою Горгони на ручці в традиційній для неї позі. В кургані Юз-Оба знаходилась халцедонова інталія V ст. з фігурою Горгони, що біжить, тримаючи в руках змії. Подібного типу зображення Горгони Медузи були поширені в архітектурі, вазопису і на металевих виробах з різних областей стародавньої Греції (центральна частина фронтона храму Артеміди на о-ві Керкіра поч. VI ст.; чорнофігурний дінос пер.пол. VI ст.; бронзова пластина з Кастел Сент Маріано поблизу Перу, жі середини VI ст.; родосько-іонійська таріль VI ст.; ручка бронзового кратера 530-520 рр. з Вікса тощо).

Найбільш поширеним був образ Медузи у вигляді голови, як через її трагічну долю і яскраво виражений апотропейзм, так і з-за міфологічного зв'язку з Афіною і Посейдоном. З скіфських курганів походять різноманітні

вироби — воїнський обладунок, деталі костюму та посуд, прикрашені зображенням голови Медузи. Серед них за стилістичними рисами і хронологією поховань можна визначити одинадцять основних типів. Найбільш поширеними були горгонейони третього типу на золотих платівках: кругле широке обличчя з кирпатим носом, вузькими очима, висолопленим язиком; над лобом — пишні кучері волосся, які імітують змії. Вони знайдені у таких царських похованнях як Товста Могила, Цимбалка, Чмирева Могила, Чортотлик, Куль-Оба, Мелітополь, Огуз та інші. Як показує художній аналіз всіх типів зображень голови Медузи, її образ поступово перетворився з потвори-демона з хижим оскалом і зміями замість волосся або у ньому на реалістичне жіноче обличчя з привабливими рисами, в якому можна вбачити вплив Фідія.

На деяких пам'ятках мистецтва Горгона Медуза уособлює так звану Володарку звірів. Така назва утвердилась в літературі через те, що ім'я архаїчної крилатої богині, яка тримає в руках будь-яких звірів чи пташок, залишається невідомим. На наш погляд, такого типу фігури, як і яскраво виражені постаті Медузи зі звірами, птахами чи зміями, теж можна зіставляти з її образом. На це вказує значення її імені (Володарка), а також дані міфа про те, що вона ходила на полювання, як і Артеміда, виступала в ролі мисливиці, царювала над країною біля озера Трітоніда. Надзвичайно велике поширення різних виробів з зображенням Медузи в середовищі скіфів на протязі досить тривалого часу (в основному VI-IV ст.) може вказувати на те, що її образ імпонував не тільки грекам як апотропей, але й кочовикам Північного Причорномор'я.